

وقایت عالمگیری

هُوَ السُّلْطَان

واقعات عالمی

مصنف

عاقل خاک رازی متفق شده به بجزی

بسی

احقر العباد محمد عبد اللہ پختائی عنین

اید ہے کہ ناشر حضرات مؤلف کی محنت و کاوش کو نظر
رکھ کر جملہ حقوق اشاعت کو اس کے حق
میں محفوظ تصور فرمائیں
گے

مسند محدث ایک پرستی تھوڑا پیسے بیرون اکبری دروازہ لاہور باہتمام چوہدری محمد اسلم پرنٹر

مقدمہ

واقعاتِ عالمگیری عالمگیر اعظم کے ابتدائی حالات کے متعلق ایک نہایت لفظ
تاریخی مسودہ ہے۔ بالخصوص تخت سلطنت کے لیے کشمکش کی ایک بہت عمدہ اور ترب
سرگزشت ہے۔ علامہ شبیلی مرحوم کی کتاب عالمگیر میں ایک سرسری نظر میں اس تاریخی مسودہ سے کافی
استفادہ کیا گیا ہے۔ مختلف کتابوں میں واقعاتِ عالمگیری کے لئے مختلف نام ملتے ہیں
انسان کو فی ایک نام تعین کرنے میں حیران رہ جاتا ہے۔ مثلاً

۱۔ واقعاتِ عالمگیری

۲۔ ظفر نامہ عالمگیری

۳۔ حالاتِ عالمگیری

۴۔ وقائع عالمگیری

۵۔ اقبال نامہ عالمگیری

لئے فہرست مخطوطات کیرج ۱۹۰۱ء + ظفر نامہ بادشاہ عالمگیر مکتوبہ ۱۹۰۵ء
فضیل اکبری دو کے تبع میں سید خالد کی طرف مسرب کیا۔

۶۔ فہرست مخطوطات برش موزیم ۱۹۰۲ء

۷۔ فہرست مخطوطات فارسی ادبی آفس صدر ۱۹۰۵ء

۸۔ فہرست کتب فارسی پبلک لائبریری پنجاب کے فخر فضیل کے آخر میں یون کھاڑی تمام شد اقبال اور حضرت
شہنشاہ کرامگاہ معرفت نشان اور نگنی پ عالمگیری ..... کرم الہی بتایخ سلطنه بدیاں صفوائیہ

۶۰۰ اور نگرانی مالکیری

میں نے علامہ شہبی رحوم کے تبع میں ہی نہیں بلکہ اس کا اصل نام اتحاد عالمگیری انتخاب کیا۔
اس کتاب کا صفت عاقل خان میں عسکری خانی رازی بیان کیا جاتا ہے۔ لیکن عجیب ہے
یہ کہ کہ عاقل رازی کا ذکر جہاں کہیں آیا ہے اس کے ضمن میں اس کی دوسری تصانیف کے نام تو ملتے
ہیں مگر اس تصانیف کا کہیں ذکر نہیں ملتا۔ صرف صاحب منتخب الباب نے اپنی کتاب میں جنگ تخت
نشینی کے تحت میں بول کھا ہے۔

آما عاقل خان خوانی در اتحاد عالمگیری تایف ندوہ مشرح و بسط ذکر کرو۔ ...

بعض نے اس کتاب کو امیر خان صوبیدار کابل کی طرف مسوب کر دیا ہے مثلاً ڈاکٹر یون
نے بُلشیویزم کی فہرست تخطیط طابت فارسی میں اتحاد عالمگیری کو پہلے امیر خان مذکور کی تبلیغ
تاپیا ہے پھر جہاں عاقل رازی کی مشنوی ہر وہاں اور اور نگرانی کا ذکر کیا ہے وہاں اس نے بھی عاقل
رازی ہی کی تصانیف قرار دیتے ہوئے لپٹے پہلے اندرج کی خلطی کا اقرار کیا ہے۔ چند رہاوار کے
کتب خاتہ آصفیہ میں اتحاد عالمگیری کے دو تین نسخے ہیں جن میں سے ایک سنگ نامہ کا
کتابت شدہ ہے۔ اسے امیر خان صوبیدار کابل کی تصانیف تباہی کیا ہے۔ ایک نسخہ جس کا آخری حصہ
ناقص ہے عبد الحجی کی طرف مسوب کیا گیا ہے۔ ایک اور نسخہ رہا اب عالمگیری کے ساتھ وہ

(ابتدی صفحہ مابعد) اس نسخہ کو ہم بہت دیکھ کر محض نام کی وجہ سے دنیا بھر میں لیکر ہی تھوڑے رہے،

لہ میرا پانچانی نسخہ جس کے اخربوں کھا ہے م اوزنگ نامہ مصنوعہ میرزا عاقل۔

لہ فہرست بُلشیویزم ۱۹۳۶ء۔

لہ فہرست کتب خاتہ آصفیہ حیدر آباد ۱۹۴۷ء۔

بنجایہ یونیورسٹی کے فہرست نگار نے بھی اپنے مان کے فتح کو امیر خاں نکو کی طرف منسوب کیا ہے۔ بعض ہولفین نے اپنی تالیفات میں جہاں عاقل خاں رازی کی مشنویات کا ذکر کیا ہے وہاں تلقیات حالمگیری اور لطف نامہ حالمگیری اس کی دو اگلے آگ کتابیں قرار دی ہیں۔

عاقل خاں رازی کے حالات مختصہ ہیں :-

نامہ میر عسکری قوم سید خاتم خراسان سوتھا۔ اور نگاہ بادیں پیدا ہوا شاعر تھا اور اپنے پرو مرشد شیخ برلن الدین راز الہی کی تسبیت سو رازی خلص کرتا تھا۔ حالمگیر کا خاص رفیق تھا جس نے اس کی حُسن کا کردگی سے خوش مودت سے عاقل خاں کا خطاب ریاستِ احمدیہ میں اسے دلی کا حکم مقرر کیا تھا۔ حالمگیر کی ایک تحریر سے ظاہر ہوتا ہے کہ عاقل خاں نے دہلی کی صوبہ داری کے زمانہ میں شاہی منصب کو ترک کر کے گورنر شہنشہنی کی درخواست پیش کر دی تھی چنانچہ تحریر نہ کرنے پڑی ہے۔

تجاب عرضی عاقل خاں موبہ دار دہلی کہ دربابِ ترک منصب نو شترہ صادر شد ہجتو ق صد

ہائے سابق بیل طرد شترہ ہرگاہ گوشہ خاطر خود رکہ محدثِ الحفت و مخزنِ عنایت ست بائیں

فردی برد داشتم کو دام شہ بہاری خ اہنگ دیافت با وجود این غایبیت لطفی بے اندازہ اگر بر ترک گوشہ

نشینی راضی اند التحابیں قدیم الخدمت قبل خواہم کرد و دوازدہ ہزار روپیہ مالیاں مقرر خواہد شد

اس تحریر سے معاف ظاہر ہے کہ ترک منصب اور گورنر شہنشہنی کی درخواست صرف خدا پر

اور ذخیرت و نیوی سردار بہشتگی کا نتیجہ تھی۔ حالمگیر کے دل پر عاقل کی خدمات کا پے صد اچھا اثر

تھا اور وہ عاقل سے آنا خوش تھا کہ عنایت والھفت بے اندازہ کے باوجود اس کی خواہش ترک

سلہ اور سیل کا بیسیگزین۔ اگست ۱۹۲۷ء ص ۵۰

۳۷۶ سعارت جعلی ۱۹۲۹ء مضمون نصیر الدین ہاشمی صاحب۔

۳۷۷ شترہ جاتِ حالمگیری ورق ۲۵ کتب خادم آصفیہ ۱۲۵۱ انشاء۔

منصب کو رونہیں کرنا اس پر ناراض نہیں ہوتا بلکہ اس کی سابقہ خدمات کا ذکر کرنا ہوا بارہ ہزار روپیہ
مالا ز وظیفہ دینے کا وعدہ کرتا ہے۔

عاقل خان نے سنن اللہ میں ہمیشہ فاتحی اور وہیں اُسے دفن کیا گیا۔ نہایت
مجیر اور کریم الصفات تھائیں

اس کے علمی کارناموں میں اس کی مشغوبات یہیں مشتمل اشتھنومی مہروماہ جس کے متعدد
نسخے ملتے ہیں مدت ہوئی کم متوسیں چھپ بھی چکی ہے دوسری اشتھنومی شمع و پرداز یافتہ
پڑھاوت ایک بیان بھی ہے۔ عاقل خان کا مندرجہ ذیل شواہیک مرتبہ عالمگیر کے سامنے پڑھا
گیا تو اس کے اعادہ کی فرمائش کی اور پوچھا یہ کس کا شر ہے۔
عشق چہ آسان نمود آہ چہ دشوار بود   ہبھر کہ دشوار بود بیار چہ آسان گرفت
و اعماق عالمگیری کے اہم مضامین یہ ہیں ۱۔
۱۔ عالمگیر کی پیدائش۔

۲۔ شاہ جہان نے اپنی اولاد میں صدیوں کی حکومت جس طرح تقییم کی اس کی تفصیل۔
۳۔ درکن پر جملے۔

۴۔ شاہ جہان کی بیماری
۵۔ دارہ شکوہ کی حص سے بھری ہوئی تجاویز۔
۶۔ شاہ جہان اور عالمگیر کی خط و کتابت اور شاہ جہان کا قلعہ نشین ہونا۔
۷۔ شہزاد اور عالمگیر کی جنگ۔

ملکہ معاشر الامر اصلہ جلد دوم

ملکہ فہرست شاہان اور حکومتیں اور ہر ماہ کے نامہ میں سب سے پہلے اشتھنومی خالہ بات کن بان منتظر ہیں کہو گئی۔

۸۔ جہیز کے قریب داشتگوہ کی دوبارہ ہزیرت اور گرفتاری۔

۹۔ شہزادہ محمد سلطان کا بیگانہ چشمہ۔

۱۰۔ شاہ جہان کی وفات اور اس کا جنازہ۔

اب ایک سوال باقی رہ جاتا ہے کہ کتاب کے متعدد نام کیونکر تراشے گئے۔ میرزا چندر نے یہ ہے کہ مصنفین و مؤلفین عالم طور پر اپنی کتابوں کے مقدمات میں کتاب کا نام موضع اور غرض و غائب تالیفت بیان کر دیتے ہیں۔ لیکن عاقل کی زیر بحث تالیفت میں کہیں اس کا نام واضح نہیں کیا گیا۔ اس بنا پر مختلف اشخاص نے اپنے خیال کے مطابق الگ الگ نام تراش لیا۔ ممکن ہے شروع میں عامل خان کا ارادہ ہو کہ عالمگیر کے مکمل حالات کو ہدیہ جائیں لیکن بعد ازاں یہ افادہ فتح ہو گیا اور کتاب غیر مکمل ہوتے کی وجہ سے نام نہ گئی۔ یا یہ ہے کہ عامل خان نے اپنی جانب سے ایک غیر حامد ارادہ بیان چکی تھت لشتنی کے متعلق بطور یادگار کے طلبد کیا اور حالات کے اقتدار سے اس بنا پر اپنا نام یادگیر صورتی مقدمات کی ضرورت نہیں سمجھی اور اسے محض اس کی معاصر خواجی خاں مولف مختسب الیاب ہی جانتا تھا جس نے اپنی تالیفت میں بیان کیا ہے۔ یہاں شائع کردہ تمن اتفاقیت عالمگیری ذیل کے طبعی شخصیوں پر بنی ہے جن کے لیے مختلف مندرجہ اشان وضع کیے گئے ہیں۔ اکلہ شخصوں کے ذوق مندرجہ حاشی کو سمجھنے میں سہولت ہو۔

(ا) نسخہ ملکہ پروفسر سراج الدین آزاد گورنمنٹ کالج پسرور۔

(ب) نسخہ ملکہ پنجاب پبلک لائبریری لاہور فض۔

(ج) مولف کا ذاتی نسخہ۔

(د) نسخہ ملکہ پنجاب یونیورسٹی لائبریری لاہور

اول تمن کو پنجاب پبلک لائبریری کے نسخہ ابھاں نامہ عالمگیری سے نقل کیا گیا تھا جو کوئی

نظر ثانی کے بعد پنجاب یونیورسٹی اپنے ذاتی اور پروفیسر فرست کے نسخوں سے مقابلہ کیا گیا۔ جب میں یورپ میں ۱۹۴۸ء میں تھا تو وہاں قریب قریب ہر کتب خانہ میں اس کے لئے کمبوچہ لیکن یہاں شائع کروانے میں مشکل کہہ بالائی تھا کہ کیونکہ اسی صورت میں کسی تثییر پر پہنچنا ناممکن ہو جاتا ہے۔

میں نے ایک مصنفوں رفعت الدار الفلاح بورخہ کیم جو لائلی ۱۹۴۲ء میں اجنبیان عالمگیر اعظم کی بیت کے صحیح مأخذ "کھانا خا جو درصل رسے علمی دوست مولانا غلام رسول ہر صاحب میر الفلاح" کی اعتماد سے شائع ہوا تھا اس مصنفوں میں اس نسخہ کی اہمیت پر خاصی روشنی ڈالی گئی تھی۔ میر اس وقت بھی ارادہ تھا کہ مسئلہ تخت نشینی پر صد و صد صحیح مسودات کی مدد سے کھانا چاہیے۔ کیونکہ عام طور پر کئے والوں نے عالمانہ دیانت سے کام نہیں لیا۔ اپنے این انسیجہ پر پہنچا کر اس مقام عالمگیری "کوئی شائع کر دیا جائے تاکہ اہل علم اور اہل بیت خود صحیح حالات کا مطالعہ کر لیں جو عاقلاً خارج کے ذاتی شاہدات پر مبنی ہیں۔"

میں اخیر میں اپنے علمی جانب قبایل مولانا محمد عنایت اللہ صاحب دیوثی جہنم نے اس کی کتاب کی اور ترتیب کتاب بہت حد تک انہی کی مرہون منصب ہی ورنہ اشاعت میں یوس کن تجویز ہوتی مولوی محمد سعید اولاد حسین شاداب بلگرامی اور علیل کالج لاہور نے خاص نوازش سے اس کلم مسودہ کی طباعت سے پہلے از سر نظر ثانی فرمائی اور دو ران طباعت میں پھر مقابلہ کر کے منون فرمایا۔ جو لوگ علمی کام کرتے ہیں وہ اچھی طرح بحث کرتے ہیں کہ باوجود کماحدہ محدث کے بھی کس قدر ہو سکے از تکمیل ہوتے ہیں اس لیے اگر میر قبیل ہی مذکور پیش کردول قسمی جہانہ ہو گا۔ وفا و فرقی

اللہ تعالیٰ

آخر عبد اللہ در ختمی

بِسْمِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

اقبال نامه ملکی

ابوالظفر محی الدین محمد اوزنگ زیب بہادر عالمگیر باادشاہ غازی خلدالسلطنه
ابدالسلطنه. آن قطب سلطنت و جهانداری اور کردوارہ بعظیت و بخت سیاری،
مقتنہ لئے خوانین جنم شکوہ اقبلہ گاہ سلاطین محدث پڑوہ برآزندہ بنیم کرامت
و کامرانی، فرازندہ علم حملات و جهانیانی - چهارخ دو دو مان جاہ و جلال، گلبین یا ضم ولت
وابقال. خاقان صبح جبیں خورشید کلاہ، شہر پار پھر عقبہ الجم سپاہ - باادشاہیت
در ویش نہاد، جهانداریت متعلق باخلاق رب العباد. ذات مقدسش از نف لقیں
انسانی بمرا، بالطن ہایونش از ہو جبر ننسانی معتزاً. گوہر کرمتیں بعفیت ایں و
وکمالات بشری موصوف، وہبیت والا یش بانتظام امور دین و سر انجام سباب
معاد صروفت - روز بیان دست بمارکش بہر طکات قدسیہ ارباب زہدوا صاحب
درع، دسیر و سکون طبیب صحیح اقدسش جلبرہ منبع عمل و موقب شمع - بحکم و حیا
سلہ (د) عالمگیر، سلہ (د) دو دو مان - (ب) فائدان + سلہ (د) روز بیان دست - (ب) انو

و تکمیل دوقاره و چهارجهت سینه سرایگانه و طاق، و بعقل و دلنش و حدل و فضل مبدل
 برگزیده لغت و آفاق - از فیض صحابه محدث شکست امامی و آمال طوالعمر امام
 سرسبر و شاداب - از موائد مکرمت شش آفاضی را دانی روزگار پیره در کامیاب تدبیر
 صائب در ائمه ثاقب مدبر عالم و کار فرمائے جهان - بخلافت گوهری و بنت
 ذاتی گیستی کشاویهای ستان و تیخ الماس گوین آبدار شش چون و الفقار حیدری
 منشار کشیدکشانی - نعل سیم سمند اقبال شش بکردار بلال زینت بخش پرہیزناوی
 حلقة متاعتش فلکی فیروزه قائم باز روئے تمام درگوشش انداخته، و غاصبیه
 چاکر شش زمانه بطور عبد و شش برداشت - در روزگار زمام توین ایام لقیضه اقتدار
 چاکر ایش پرده او و هر چیز خود را در سکب بندگان غواص پنیریش شمرده - بی خانم
 مختلف در شیوه بزم و زرم و جرم و جنم و تکمیل و تحمل مشیل آن حضرت از دو دان الکربلا
 والا گوهرے بر تما قفتر و بعقل و حدل در ائمه و تدبیر و تیخ عالمگیر فلکی خود و دال
 لطیر شش نیای فتحه، صیحت حلاجت صقدره و آوازه معلمات و غیرت پروردی آس
 همه سپه بله لطفت و سروری باکافت عالم و اطراف جهان رسیده و طنفته عمد و
 بندی و کشیدکشانی و خلغتم غلطت و داری آن باقی میانی خلافت و فرامزوایی از شرمی تازیها
 چیزده از علمی مکتبیه فیضون متعارفه تمام النصیب و کامل النسبت و از مبدیر فیض من
 بحمد الله صوری و مجامعتی بیرونی بند و کامیاب - خامد معنی نگار آن حضرت حرث نسخ و تعلیق
 ابرکری تحسیں و رزیمیں نشانده و در پیشین حسین طاروت شلت و ریحانش ریاحین چون

لحد (د) چهارجهت سینه سرا + سنه (د) برگزیده + سنه (د) شاداب - دب (ب) پیره

لنه (د) انداخته - دب (ب) کشیده + سنه (د) مختلف روب (ب) تخلیف +

را رو توق و آب و سایب نماند. و با وجود شغل خطییر سلطنت و سرانجام دهم و سیم و سیمینه و
 کتابت کتاب و مهافی و تلاوت کلامه تبا فی بیل دوام لازم الادفات قدسی سمات دارد.
 و ظالع بعبارات باندازه طاقت انسانی و قوت بشری بسیاری آرود و بیشتر از ساعات
 یا بیانی بیانی زندگی دارد و بعضی از ایام بصورت گذارد، و تقلیل طعام و تکثیر
 اراده و ادعیه مأثوره توجه ذاتی می گارد، در ایام چنانی و شغل خطییر شبانی خنده کلام
 ربانی را پس مراتب فرموده علی الدوام بعد از نماز بامداد فراغ از ظالع دارد
 ستم دیدگان و مظلومان را در خلوت کده خاص طلب فرموده بی و همه استفساره
 فرماید و مردم مملکت بر جا حست و لریشان می نهند و رعایت ارباب استغاثه در شکوه
 محلی و حرم سریعه والا بسط الله اقدس می رسد، و شخصیت بجهت احراز مشهدا
 آخوندی و تحییل مرضیات الهی و تکمیل مراتب نظر الله و جهان پناهی متهم حجت تصدیع
 و باری غمگشته بدرست خاطم بارک خاص به رفته مطابق در عائی رافع جواب فکر فرموده
 انجام مطلب هر کیمی را بنا بر مناسب وقت واقعیت نسبت بپیکی از اکار کان و دوخت
 علیه و مقرابن بساط اقدس و اعلی حواله می فرماید و بعد از صلوت پیشین نیز این مرد
 را در حضور اشرف طلب درسته تقدیمات متوافره و توجهات متکا شه مبنده ول می دارد، و
 واقعات مبارکه سفیان روزی بین منظ و بدین عنوان پیر مرضیات ایزد سیحان صرف نی
 نماید. بیه شایر تکلفت و فامله اخلاق تهذیب اخلاق و محابا و صاف و حواس اطعما
 و اوصاف این با دشنه جهان طبع از حوصله تقریر و بیان افزون است، و معنی نظر الله

مله (ج) - (ب)   مله (د) - (ب) می سند + مله (ج) - (ب) اینکی بسا بر

مناسب اتفاق نسب مله (ج) - (ب) ارکان دولت دو کلان عظمت و بساط اقدس ملعنه +

از ذاتِ کثیر البرکات مبنی الفیوضات است اَن حضرت حسن نبوی را فتحه سلامان خوش بیش مأرب
خاص و سرانجام فرمانے مقاصد طیوا لفت اَنام است،

منظمه

بیش بزرگ و بہت بلند	بیاز و دلیر و بدال هشتم
بدست کرم آب و دیا برد	برفعت محل از خریا برد
خدایا توایش شاه در دلش دوت	که آسائش خلق و ظلی ادت
بلے بر سر خلق پائندہ دا	بتو فیق طاعت دلش زندہ دا
غم از گردش روزگارش مباد	وزاندیشه بروغبارش بیا

حکایت در بیانِ لادت آن پھر پھر عظمت

آن قایپِ عالم تا پ ذارت قدسی صفات لازم البرکات شہنشاہ ملکی ملکات تباریخ
شبیکی شنبه پا نزد ہم ذیعده سالہ ہجری در مقام دوست از مصافاتِ ہمود پر گھر
از مطلع و لادت با فراوان سعادت طالع گشتہ پر تو عز و کرامت بر ساحت وجود و
عرضہ شہود انداخت - دارا فوار جمال جہاں آرائے تھائے بیارش دولت خاتمه ملطفت
ابد مفرد چل جلوت گاہ خورشید منور شد و رکشیں فردوس بیس و رشک فرانے
پھر بول کلموں گزید - مرزادہ مسرت و شادمانی و نوید بھیجت و کامرانی درب طلبیط
زین و ساحت و سیع زماں پھیپیدہ جہاں رامر ہون جنت و عالم رامنوں امنیت
ساخت - شہسوار عرضہ نکتہ طازی و شہر بارکشور سخن پر دازی طالب کلیم و رتاریخ

لئے واقعات کے صب نسخوں میں تقریباً "بہورہ" ہے مگر خانی خال نے منتخب الباب ص ۲۹۶ میں اُذ خد درج کیا ہے۔
جو آج بھی مشہور ہے - سلسلہ (۱) راز افوار - (۲) دلیر و افوار +

ولادست سراسر سعادت آں وارش اکملیل واوزنگ بہفت اقليم ایں لائی مستدالی را
بر شنیده لظکم کیشد،

منظومہ

خلعت بچو هب عالمتاب	دادایزد بباوشاہ جہاں
تاج صاحب قران ثانی یافت	گوہرو جس زوگ فتح حساب
ہاشم اور نگ زیب کردہ فلک	بخت ایں پایہ سپہ خناب
چوں بریں مژده آفتاب انخت	افسر خویش بہوا چو جباب
طبع دریافت سال تاریخش	ز در قم آفتاب عالمتاب

وچوں آں نیڑاوج جاؤ جلال دقاویں طفویت سنجیده و منازل کو دکی پیو ده
بلخی دمبارکی قدم بریسا ط تمیز و بلوغت نہاد دشمن بزرگی از ناصیہ نور آگیت شش
ما فتن آغاز کرد و آیت دولت و اقبال و داب عادا ت سیرت و ہوشش و فرات
و فرنگ غرت و محیت از صفحہ حال سعادت ہشتہ ماش سمت ظہور دشمن بود
یافته اصاغر و اکابر و افاسی و ادایی روزگار سلطنت آن حضرت قال اقبال ز دند و
خوانیں عظیم الشان اذ آن حضرت حسابے گرفتہ بشمار ایں کار در افادند و ہر کہ از عقل
و خرد نصیبے نے داشت رقوم دولت و لقویش چنان طلاقی از لوح جدید بیان
نودہ مے دانست کہ روزگار آخر کار عنان پار گیر فرمانروائی و سر شہ سلطنت دارائی
بتعذیہ اقدار طازمان آں جنم قدر فرید دل فریضیم خواهد نود و دم ستمارانیں سنتے

ملہ دا، اور نگ ہفت قبیلیم۔ (ب) اور نگ زیب ہفت ہلم + شہ دا، صاحب۔ (ب) نصرت + شہ دا
دشمن بندگی۔ (ب) فندگی + شہ (رج) مطالعہ۔ (ب) بیارکش نموده + شہ (رج) کار۔ (ب) آخر عنان +

کار فرمائی کار فرانه دو ران و فرمان روانی جنت آباد میند و مستان بنام همایون آن زینه
تاج توخته رفع مسکون خاہ کشود.

واز غائب قضا یارے روزگار آنکه روزی شہنشاہ جهم مرتب و خاقان سکنده
منزلت صاحبقران ثانی درستق الخلافت اکیرا باد از غرق درشن جمال عالم آرائے
همایون را جلوه داده سجنگی فیل اشارت فرمودند و افیال کوه مشاں با هم درآو سخنیه خروم
بلند تعبان مانند با هم دیگر پیچیدند و از روئے قهر و خشم کله بر کله زده حرکات غریب
و صدمات عجیب با ظهور رسانیدند و از تقادم آن جبال متخرک زمین بخوبیش در آمد همیب
اذا ذلت الا رض ذلزالها پدیدار گشت و خروم بسان دو ابرسیا و سحاب مرکوم
با هم پیچیده فرق گنبد همکل همگیر کو فتنه و صدا رئے چگرتاب تراز کوه و نهیب همیب
از صاعقه رد عذر بر خاسته بیم آن بوکه بنای کهنه طارم گفت بیدنیگوں متخلل گردند و
پنهانی الود بر الیز خوده و بکه کچک هالی شکل بر فرق شان فور فته خون بیرون
چکیده معاشره برق در ابرسیا و شفق بر فک اندوادر گشته.

قطعه

زدن رآنچتار کله بر یک دگر که شیرا ز صدم اش بیاند و بگر
دو ابرسیا با هم آمیختند جبال همچون خود گشتند
و چند اکم از چرخ آتشیں شعله و شراره و صوت و صدا رئے تند ظاهر شد از دو و
دوئی هوا گردند اصل اپر وانگرد همچنان آن هنگامه محشر نمou را بدندانهای
سپید چوں برق در ابرسیا و گرم تر داشتند از حکمت و حکماء آن دو کوه سیاوه هجوم
له (۱) تقادم آن جبال - (۲) تقادم جبل -

مردان و سرگاپوئے فیلبانان نیزه دار و چرخ زنان آتش بار غبار ترین متصاعد شد
 در هوا تیق بست، عشرت و غبار و تیر سگ دخان حجایپ رویت گردیده شهرزاده عالی
 تبار که بقدیقناهی خداشت سی منشغول تماشائے آن هنگامه ندرت اندیاد ندار پیشگا و
 خلافت و چهانداری خصت یافته از بالا پیاسه در شن خرامیده و برپا دپایان کوه پیکر
 پرآمده بان شیران بیه بک و ولیران همناک نزدیک ترشتاافتند، و سواره
 نظارگی تماشائے مصارعه است آن دو عفریت سیماه است گردیده چون بس ط
 جبال آن جبال طے نمی شد پس از زمانه حضرت شہنشاهی نیزه دولت و
 اقبال بزمینه اجلال برآمده بگوشة آن هنگامه قیام فرموده بواسطه ارب اشرف اعلیه و همای
 بیهولان هجوم مردم و خونگا و خروش خلق بر طرف شد سکون و آرام پدیدارد و میدان
 فراخ گشت، اتفاقاً آن دو کوه منظر نیزه از هم جدا شده زمانه آرییدند، اما هنچنان
 پرکلیں و خشم اگلیں که از هنگاو شان خون می چکیده محاذی و شفابل کید گیرایستاده لظر
 بروئے همگر و خسته شدند، قضا رایکے ازان دو حیوان بدست شورش آغاز کرد
 پر شہسوار عرصه کشودگی ایعنی حضرت جهان پناهی که در ایام با صطلاح عرفت
 هنوز حکم صغرنی و طقریست بر ایام حضرت جاری بود، و چنانکه پیشانان لصیطش
 کو شیدند سر خود سری از فرمان پیرون برد و پر خشم و کلیں که از چشم زهر آب می رنجت
 در سیده از همایت آن دیو چهیب صفت مردم بر هم خورد و از پیشین یک سو شدند
 و حاکمی دو میان نهاد، نیل بر درخ آن شاه شیر صولت آمده پیستی آغاز کرد، و آن

---

(۱) برآمده + مله (۲) عرفت - (۳) عز + مله (۴) بود - (۵) فرمودند + مله (۶)

حضرت با وجود خود سالی از تهور ذاتی و شجاعت گوهری کیک سر مواد جانزه اصل
اهمظراب و اضطرار را بطبع اقدس راه نماده باعفتریت کوه تن در غایت هستقلال
و پر دلی بسان رستم و بهمن رو برداشت از مشا به ده این حال غریب غریبوازنه
خلائق بکره اشیر رسید و دران عرصه هنگامه محشر و صیحه لفخ معمور مرتب گردید.

منظمه

بچشم همان دهستان ریکشده
بچشم شید آن ابر نزدیک شده
بنگلیفت هشت ولیری نمود
و آن خود شید آسمان تهور بسان ببر پر قهر و شیر خشمگیں در خانه زیں قائم گشته
باشاره پاشنه هنگامه اقبال راحاضر گردانیده آمد و پائے سارک در خم رکاب افسرده
بلقوت بازو و نیروئے دل آنچنان نیزه را به پیشانی آن کوه منظری مسنوں پیکر
حواله فرمودند که سنان در فرش چون برق درا به غرق شد و دران حییں ازان حضرت
جلادتی بظهور رسید که در جنپ آن کار نامه پر دلی رستم و اسفند یار افسانه گردیده

مشنومی

لیکه نیزه بر فرق شان تافتہ	نظر از گیغیرش یافته
زقدت چنان زد پیشانیش	که جست از قفا خش خنگانیش
زلبس نیزه در تکش شدنها	مرش گشت فانوس شمع نلب
ازان رخنه کو نیزه شد در شرس	برون فت مستی که پدر در شرس
دان کو پیکر نهان شد سنان	دگر بار در رفت آهن بجان

آل عزیزیت جمل شکوه که بلاست سیاه کنایت ازان بود ازان ضرب قدر خم خشم آمده و
کینه در ترکشته از غامت تهر خون از خشم پر زهرش فروج پیده غضبناک و پوچه
جوش و بے باک و مد هوش حمله آورد و ابرش غلک خرام آن خوشیده خشام
را بخاطر طوم نیمان سکل چمپیده زیر کرد و دندان کیس در ان اشقر دیواند بفیشر داد خضر
بدان عفریت که منظر بان خوشیده جهان تاب با ظلمت شب تارقین گردید و
دنداش نشخاص مبارک لاحق گشت و بهگ بغلانی دگر باره بطارم روزار چمپیده جهان نے
از معانی این حال چون صورت دیدا و پیکر نکشان از غامت حیرت بے حرسر و حرکت

ماند.

مشنوی

نخر طوم اذاخت پیچاں کند	فدا سپ شهزاده پیل بند
چو شهزاده برآں فرس بد سوار	بیم آب شدن هر روزگار
بفیشر در اسپ دندان کیس	برآمد خروش از زمان زمین

آن شاه باز ارج بسالت دران صیغه ایمان بر ق حیث و چالاک از خانه زین حبشه
پند میں خامید بمنای شیر پیل انگن پیل کوئی سکن حمله آورد. دران وقت حفظ الهی
نگهبان ذات مقدس گشت و خایت حمامت ایزوی حامل گردید. و فیل دیگر که حیث
این بدرست عربیده گردید بکیار دید چون نظرش بر دشمن قوی افداد ازان حضرت
روئے تا فته متوجه غنیم گردید و مستعد و فتح فیل و حمله او گشت. حضرت جهان پناہی
بر پیکر نکشان مانند خوشیده بر غلک آمده از زمان سلامت بدولت خانه امن عافیت
راجحت فرمودند. این اتفاق حیرت افزای روز عیش و مفہوم ذمی قده ملک نادر که پانزدهم

درجہ از عمر گرامی ملے شدہ پود روئے نمود.

واز جملہ مصافت آں شہنشاہ و حجم قدم فریدن فکر عقل ازان کر و فرائشست جیز
بدندان تکفیر سے گزد محاربہ بخاست کہ باعید العزیز خان رانی تو ان وہ نہم حادی الاول
اتفاق انما در تفصیل ایں دستمال و کیفیت ایں ماجرا نہ دست انتہا خامہ خانوں تکار در
ضمن و قابع ایام دولت بادشاہ گردیون عظمت حضرت صاحبقران ثانی در سلک تحرك شید
امد جلا دست تہور و تدبیر و مستعلال و تکلیس و تحمل شداید ضرب و حرب آں حضرت زد
ارباب عقل ہوش ازان ماجرا کہ بے غاہک تکلف از امور مطر فدر و نگارست بیرسین مکشون
مے گرد.

گفتار در تبیین صحف پیجھے از سوانح و مقدات نہو رہبا

مقاصدِ لوع نیر رقباں جماں پناہی از فضل حضرت باری

تعالیٰ عزت اسمہ

بر رئے زریں و ضمیر صواب گزین ارباب عقل رساد اصحاب خرد والانفعی و متور
تماند کر چول آفتاب عنایت اقدس اعلیٰ و توجیہ ظاہر و باطن بادشاہ نکتہ رس حضرت صاحبقران
ثانی برساحتی حال مہر پہر عظمت بجلال محمد دار شکوه باقصی عایت تافت. از خباب
را منصب دالائے ولایت عہد بخشید و از میاہن توجہات عالم آرائے بادشاہی

کلاه گو شه عزت و احتمارش با درج هر و ماه و قبه طارم انجم و سنجاه رسیده آن خاک با پیر
 غرور و هستکبار که نذ موم ترین افعال بی نوع است، خود را از تما دستخواه قادی و لایت
 دست که با پنهانی قلم و حضرت صاحقران تقدیم تقدیق کرده با استیصال نهال وجود اخوب
 که دارد و همیم مکن و همیم بودند، همیت هقصور گردانیده علی الدوام سرشنسته این شمار و
 حساب این کار را خود می داشت، و بظاهر و باطن در ایقا و تار این کار نامیار که توجه
 تمام می گذاشت آن حضرت و دیگر شہزاده عالی تبار برین معنی مفهیم و مفرص گشته
 به فکر خطا نفس و پاسن ناموس در ضبط سرشنسته کار خویش در آنها دند را ز آسیب و گزند
 آن چنان خصم قوی که بجزید شوکت و مکنت و کثرت اعوان و انصار اخصاص داشت
 این بوده چنان مکن بجراست خود می کوشیدند و پنهانی به تهیه سباب و فتح شرش
 همیت هدوفت داشتن از ضبط سرشنسته نمیین و نیز کار و شوار اصلانه زهول و غفلت
 جائز نمی داشتند و حضرت صاحقران از راه عاقبت دانیشی و دو زیبی و سلامتی
 و زنا و فرزندان کامگار مطلع تزلفیض اثر داشته برسی هر یکی از آن در درجه سلطنت
 و جهانی و در این سپه عظمت و کارافی محلاتی معین ساخته شیخ شبستان خلافت و
 چهانداری شاه شجاع را بحکومت بگاله استیاز بخشید و ملکت دسیع دکن بگداشتند
 سر کار فیض آثار خود شیوه نکری داشت و دارای گوکب بخت سلطنت و فرمانروائی حضرت
 جهان پیاپی متعلق گردانیدند و همچنین انجمم سپه شهر رایی سلطان مراد بخش را با ایالت
 ملک گجرات مفتخر و میاپی ساخت و بعییه ملک ب خود رسیده که در از منه ما خیره ستری مکنت
 و اقتدار چندیں سلاطین نامدار بود بولی عهد منظور النظر عنایت و محو نظر عین رعایت خاصه

از زانی داشت و درین هزار دشست که رایا ب حضرت صاحب قرآن گانی زنیست بخشش و
 رونق افزاینے بلده ولکش نماینید که کابل بود. بنده گان حضرت جهان پناهی و شاه شجاع از
 پیشگاهه اور نگ شاه هنشاری بخصت دلایت متعلقه خود را اختصاص یافته اولویت توجه بدان
 صوبه برآورد آشند و لپس از طی منازل و قطع راحل چون طبلال اقبال بر سفر الخلافت
 اکبر آباد میبورد گردانیدند تا شش روز در این شهر دل افزود توقف کردند. فیما بین طرح محبت
 و صفا اند اختند و سه روز حضرت جهان پناهی در منزل شاه شجاع و همچنین شاه شجاع سه روز در
 دولت خانه والا لسر بوده به تهمیه بسیار عیش داشت اطواره تیپ هر سرت بانسا طار خونه
 در رایا نمایند تو دو و ولا را بمصدقه یک جهتی و یک دلی رد شنی و صفا بخشیده بجهت مرید
 استحکام نمایند محبت و اتحاد و تشبیه مبانی غلت و وداد با وجود یگانگی محسنه بپیوند
 صوری را در میان آن ده چهیتر شاه شجاع بسیار سلطنت و چهانداری سلطان محمد مجدد
 سرا و قات خسروی را سلطان زین العابدین خلفت الصدق شاه شجاع نامزد اختند
 اگر خلوتکده صدق و صفا بسان طلب است آئینه مصفا داشته از کدوست ظاهر و باطن خانه
 را ز درون پیرون اند اختند و بعنوان مشاورت سرمشته مخن فروکند و بجهت تمثیل
 همین خوشیش و مائل کار را نمایند که برادر بزرگ بسان گرگ تشنۀ خون اخوان است
 و با آنکه ظل طلیل حضرت صاحب قرآن به فرق بیانیان میبسو طاست از یکید و گزند شش ایمن
 نیستیم معاذ الله ازان روز که روزگار عمان بارگاه سلطنت وزمام دولت به قبضه اقتدارش
 گفت خشیمهارش دهد و بگر توقع امری اسائیس فی عانیت از ماروئے می تابد و حلا وست
 شاد مانی مفتوه و لذاست زندگانی نابود گرد و با او در مقام مقاومت پا فشردن و گوئی مقصود
 از میان بردن بخشن مجال - و میں صورت شائسته عالم مصلحت دل پیشنهاده جهان عقل

کیاست آن است که امیر سه برادر طریق رئیس اتحاد و اتفاق را پذیرا گشته بیامن بوقت و
برکات معاصرت هم و گرایش شیر و امنطقی سازیم و سوره مکنت و قدرش لشکنیم دریں
باب عهد پیمان را بایان مولود را نیمه بناء مراجعت و مصادقت را القسم و سوگند استحکام
بخشیده آنحضرت دولت توجه بسته قدر دولت خود مرتفع را خفت دشاد شجاع روئے توجه
بجانب پنگاله نهاد. و حضرت جهان پناهی ساید رائت لفڑایت بر ساحت ولایت کن
بسیوط اگر دانیده متوجهان آن دیار را از حرارت آفتاب حداقت روزگار طبل طلیل معدالت جان
بخشیده و هست عالم آن را بگرداندی سباب مملکت و سرانجام همین دولت هنر فر
گردانید و چون خپسک برآمده از اتفاقات روزگار و گردش ریل و نهاد میر جمل که مدرب و مدار علیه
دولت قطب الملک بود. بتقریبی از آنرا نخود بخشیده بلکه دیمه بجانب جهان پناهی
التجاده. آنحضرت کیفیت رنجیدن و میدان او از قطب الملک و ملتبی شدن بجانب دولت
ابد مقرر دن شاهی بدرگاه و سلاطین پناه عرضه اشت نمود و از پیشگاه غاییت حضرت صاحبقران
حکم جهان طیع عالم مطیع شرفت آغاز یافست که اس سرگردان صحرائے آسید سرمی و هیمان را
بمنزل دولت رہنمای شتر پر کیفت که میر ایدی از دولت معاذانی بروست تخت قطب الملک
وار دانیده مشمول و مستمال غاییت پادشاهی را ختیر داده درگاه و خلائق پناه مسازند. آنحضرت
که معده عقل و حسنه و نشان و نشست پس از درود منشور لادم الاتبع فران
جهان طیع نشان و اجباب اذعان بنام قطب الملک صادر فرموده.

مضمون نشان آنکه

چهل گلبین روضه سلطنت و چهانداری قره باصره خلافت و شهر باری سلطان محمد عازم
لله (لا) و مصلحت و سنه (ا) جانب + سنه (ا) و + سنه (ا) دولت +

مملکت بیگانه شده بخواهد که از راه او در پیش خود را بخوبیت عین بزرگوار شاه شجاع رساند.
 مناسب آن است که اس سلاح دو دوستان عز و علام را هم حانت و مراجعت که این بخشی بظهور
 رسانیده از سرحد کلکه داری خود سالم بگذراند و آن ساده غافل از پر کاری با نیز بچه های
 نوزگار جل بحقیقت این مقدمه کرد که اگر شیخ قبل بر ویده نهاد و استثنای امر از واجبات
 شمرده به تهییه اسباب ضیافت و جهانداری و سرانجام مواد معاونت و همراهی توجه اتم مصرو
 گردانیده شاهزاده نامدار از پیشگاه دولت واقبل در غایت سامان حرب و نبرد مصالح کار
 و هسباب پیکار رخنگ شد که بوج پکورج متوجه شد از ونیال آن نور من نهاده دولت
 واقبال حضرت چهار پناهی نیز رایت توجہ و لوازمه نهضت برآورد شد. چون شاهزاده
 قطع منازل فرموده و ما بچه نظر اتماش از اتفاق قرب بلده بجاگ نگر که مستقر دولت قطب
 الملک بود طیبع نمود. او بر صورت عالی قوت یافته و بمنزد عاپه برده چشم خفخت از
 خواب نگفت باز کرد ه جسم فتنه را که از سالهاست دراز بر بستراحت و ناز غندو ره بود بار ویده
 بسیاه چال سخیر و ضطرار و راقاد و شجره بی خودی و بیهوشی او فی الفغم بار نگفت و او بار
 آورده ہو که از بجاگ نگر قلعه رجید را بادستافت و پاره از جا هر دو یگر از لفاس فی ایقان
 هر دیار باندازه مساعدت وقت برداشتند افقا و خیزان خود را به امان انداخت و مکنة
 حبیم خوش که زیب ناز کی قدم بر دیده زکر و فرق نارون نه نهادند بواسطه ضيق فر
 وحدم مجال متوجه سواری نشده مضرط و مضرط بر منه پا و سراز بجاگ نگر قلعه مذکور شناختند
 شاهزاده غیر و زند در کمال غطست و هسته کمال بی بجاگ نگر مد آمده رایت اقتدار برآورد
 و اکثر کار خانجات و بیوتات قطب الملک عرضه نهیب بغارت را خفت و کتب نفییه
 و چنی آلات و دیگر اشیا و اجسام افزون از اندازه شمار و قیاس سیبر کار سلطنت رئیسه

واز عقب بندگان جہاں پناہی بدولت را قبائل تشریف آور وہ طنطہ معظمت و اجلال
 آنحضرت مدینہ زمان سچیہ دبیار سے از آلات و سباب غریبہ کا زیارت
 نادرہ روزگار بروز اموال قطب الامک بسر کار عالم مدار غبطاً شد۔ اما کشتہ سباب و
 افراد فی ذھانہ شیخ و سامان ساز مواد مکنت و ثروت آں دولتند ببر تیہ بود کہ با وجود
 تاملج و لفڑ کہ چند گاہ کار خانجاش عرضہ نہیں وغارت بود بعد از کوچ فرمودن
 بچنان خانہ و مخزنہا مالا مال گذاشتند اصلًا محسوس نئے شد کہ دولت کے بائی خزان
 و خانہ رسیدہ باشد یا مقصیے راہ یا فتح و حال انگذیں جیت صدر کا بسطہ سامان
 ثروت و سراخا مکنت پیدا مدد و سرای پعده بہ بستہ اولیائے دولت ابد مقول اُفتاد
 میر جملہ بیمن توجہ عالم آڑے ازان گرداب محنت بلا سنجات یا فتح از حادثت آفتاب طواری
 حدثان بفضل عایت و سایہ حادثت خدیو زمان جایا فتح بشرف بساط بوس الافارڈ گشته
 پیشکشہا سے لائق گزد نہیں۔ و قطب الامک صدیقہ خود را کہ پروردہ چہرہ دولت و تاز بود
 بسی سرو بوستان کرامت و اجلال سلطان محمد ناصر و گردانیہ بوسیلت ایں وصیلت
 از صدر مسٹر جہاں بانی ایمن گردید و انگو و طبل مراجعت زدہ بجانب مستقر جاہ جلال مناریں
 پیماشد و میر جملہ از حدت آفتاب تو ز درایام پیغامتی قطب الامک خشک لب و لفیدہ
 زبان سرا بگاہ یا سُن نویسیدی بود بمعہل مقصود رسیدہ حیات تازہ یافت۔ و ملازم
 رکاب فلفرانتیاب گشتہ بوزنگ آباد آمد۔ آنحضرت اور اپنے ایمان و سلاک ہوا خواہاں
 دولت ابد نیاں درآورده چہرہ دیہاں مونکہ با غلط ایمان بستہ انگاہ درخایت اعتزاز و اکرام
 رواز درگاہ جہاں پناہ ماختہ واد در والخلافہ شاہ جہاں آباد باهد و طالع سازگار و بخت